Осінній ліс був легкий і прозорий од жовтого листя, яке нже почало опадати, та від блідого проміння. Хлопці йшли навпрямці, обминаючи дороги, а тому іноді обом здавалося, що їх тільки двоє й залишилося в цьому осінньому жовтому гніті, в якому жалібними голосами не так співають, як на щось скаржаться птахи, в якому червоним болем набрякають ягоди калини в ярах. Але після того, як на галяві побачили дерево, повалене снарядом, до відчуття самотності примішалося відчуття тривоги, небезпеки, які чигали на них на кожному кроці, та чомусь відступали, віддалялися, тікали, уникаючи зустрічі. В стовбурі поламаного дерева помітили дупло, в якому колись гніздився дикий рій. Дупло обмацали — воно виявилось порожнє. Після того вони йшли й мовчали, хоча кожен думав про (>дне й те саме —про те, що рій загинув, бо, мабуть, потрапив у самісіньку гущу бою, який тут точився вчора чи позавчора.

— А ти бачив, як танцюють бджоли? — запитав менший хлоп'як, котрий не вмів довго мовчати. Він раз у раз, коли бачив щось цікаве (чи то загублену флягу з погнутою шийкою, чи цілісіньку газету, згорнуту трубочкою, чи вистрілені патрони), запобігливо-дружньо позирав на старшого товариша, але той думав про щось своє і ніяк не відповідав на погляди.

— Як же вони танцюють? — нарешті обізвався старший, а обличчя залишилося спокійне, наче йому було зовсім до того байдужісінько.

— О-о, як! — зрадів худорлявий, з довгою шиєю, його супутник.— Ти ж бачив, скільки вуликів тримає дядько Сава?

— Ну, бачив...

— Він мене завжди медом пригощав... А садок у нього який?! А ятери?! А ти знаєш, яка у нього пастка на тхорів?!

— Та знаю,— перебив старший.— Розкажи, як бджоли танцюють,— попросив, хоча з інтонації голосу можна здогадатися, що він і сам бачив, як усе те відбувається, а просить лише так...

— О-о! — ще дужче зрадів малий напарник.— Коли бджола де-небудь візьме гарний взяток, то прилетить у вулик і неодмінно вкаже те місце іншим. Вона вичворяє всякі вихиляси на стільнику. А в тому напрямку, звідки поживу принесено, вона пробіжки робить. І чим далі од вулика взято поживу—тим довша пробіжка. їй-богу, я сам бачив!.. Потанцює в одному місці, а потім у друге перейде, щоб більше бджіл її побачило. Отак вони всі й летять туди, пилок збирають.

Коли розповідав, то обличчя його пожвавішало, на ньому спалахнув рум'янець. Старший слухав уважно, але в тому, як стулив вуста, відчувалася поблажливість досвідченішого.

— А я одного разу бачив, як бджолина сім'я прилетіла і напала на чужий вулик То добре, що на сильних напала, біля льотка їх так зустріли, що ого!.. Аякби слабкіші попалися?.. Дядько Сава розказував, що таке часто буває. Пограбують вулик, заберуть мед,— а господарі й вигибають.

— Так і вигибають!..— заперечив старший, який, здавалося, уже цікавіше прислухався до розповіді.

—Авжеж! — аж наїжачився малий попутник— Якщо таке говориш, то ти, мабуть, ніколи не бачив, як виганяють трутнів.

— А як? — неохоче поспитав старший.

Отак розмовляючи, йшли поміж чагарями, обминали заболочені улоговини, на яких лепеха стояла з розкоси-ченими стеблами. Посеред лісу натрапили на незібраний, перетолочений клин жита, хотіли перейти взабрід, але потім обдумалися й пішли збоку. Коли ліктем або коліном торкалися до колосків, то додолу з сухим шурхотом цідилося зерно.

Обоє з незрозумілим щемом прислухалися до того сумного зернопаду, а потім, опинившись у дубнячку, озирнулися на вигорілу, побляклу латку... Знову йшли мовчки, і низьке сонце, яке весь час лишалося за спинами, простеляло перед хлопцями суцільне темне полотно з тіней, і тільки вгорі, над верхівками, ллялося повільне повітря й неквапно блідло небо. Тепер вони вже не згадували про повалене дерево з порожнім дуплом, не говорили про бджіл,— думали про те, що ось-ось смеркатиме, а вони все ще посеред незнайомого лісу, а треба ж думати про ночівлю, треба шукати якийсь захисток. Звичайно, можна б спуститися в ярок, розпалити вогнище та й пересидіти отак до ранку, але чи безпечно тепер розкладати вогнище?..

Зненацька старший хлоп'як зупинився, наче вражений тим, що несподівано побачив, далі затулив своєму товаришеві долонями очі й поспитав:

— Хочеш, щоб я чудо сотворив?

— Яке чудо? — запитав товариш, намагаючись вивернутись.

— Ну, щоб зараз перед нами явилася хата?

— На курячих ніжчах? З бабою-ягою у вікні? —кепкував менший.

— Кажи, хочеш чи не хочеш? Бо можу передумати!

— Авжеж, хочу!

— Хато, явися,— мовив старший і відняв свої долоні. Менший — назвімо його поки що Коником-стрибунцем,

бо так його прозивали в селі, — здивовано лупав очима, нічого не бачив, уже на обличчі проступило розчарування, але варто йому було зиркнути далі, глибше між граби, як помітив хату. І Ірисадкувата, з

низькою стріхою, вона глухо темніла між вечірніми деревами. Це, звичайно, була лісникова хата, але Коник-стрибунець спочатку дивився на неї так, ніби вона й справді витворена чародійним умінням його товариша.

Обережно почали наближатися. Спершу так і здавалось, що ось-ось із-за купи хмизу чи з-за повітки вискочить собака. Потім почало здаватись, що появиться сам лісник і, похмуро дивлячись, запитає, чого їм треба. Але не було ні собаки, ні лісника. Хлопці вже пролізли під воринням і ступили на обійстя. Тут трохи постояли. Оченята в Коника-стрибунця були схожі на два завмерлі мишачі хвостики, а старший дивився навсібіч прискіпливо й недовірливо. Потім підійшов до вікна й постукав у шибку — і зразу ж прилип до стіни, наче йому несподівано стало страшно. Проте боязкість минула, і він, притулившись лобом до скла та приклавши тинками долоні до очей, зазирнув усередину.

— Здається, нікого нема,— промовив до Коника-стрибунця. Той підійшов до дверей і посмикав за клямку. Припав вухом

до дощок і прислухався.

— Що ж робити? — поспитав у старшого. І додав непоро-зуміло:— Га, Іване?..

Але тому, що обоє були голодні, що вже посутеніло, то вони додумалися. Іван приставив до стіни драбину, по якій кури, мабуть, проникали у свій л аз, і, видершись на стріху, одірвав кілька сніпків. Опинившись на горищі, навпомацки почав шукати спуску в сіни, а знайшовши, обережно по щаблях спустився в темне провалля. Коли одсунув засув і з'явився перед Коником-стрибунцем, то обличчя його деякий час ще зберігало напружений, насторожений вираз.

—А нас тут ніхто не зловить?—поспитав Коник-стрибунець, боячись заходити всередину.

— Сніпки ми назад вшиємо,— сказав Іван.

У хаті тхнуло вогким, непровітрюваним приміщенням. Як неживі стояли під стінами лави, стіл, скриня з задертим віком. Коник-стрибунець зазирнув усередину — там лежав сувій полотна і пучок колосків. Затулка од печі валялась на долівці, а на припічку сірів вигорнутий попіл. З усього вгадувалося, що господар тут жив сам, без жінки, і що тікати звідси йому довелося негайно. Хлопці трохи постояли посеред хати, і тому, що на них давила низька стеля й густий смуток, то вони вийшли надвір і сіли на призьбі. Ліс підступав до них чорною, мовчазною навалою. Угорі вже зайнялася перша зірка, по-дитячому світло приглядаючись до землі. Раптом Коник-стрибунець нашорошив вуха.

— У повітці...— почав він і знову прислухався.— Здається, собака...

— Де там ті собаки,— буркнув Іван.

Але Коник-стрибунець так зрадів можливості саме тепер і саме тут зустрітися з собакою, що вже схопився на ноги й побіг до повітки. Одчинив двері й покликав його: "Ня! Ня! Ня!" — Й прислухався, але нічого у відповідь не почув. З обачністю озираючись на відчинені двері, він повернувся назад.

— Почулося,— мовив Іван.

Проте Коник-стрибунець не відповів, очікування не сходило з обличчя, і він усе не спускав погляду з повітки.

— Там хтось є,— прошепотів.

Іван, не кажучи й слова, подався до повітки. Вона до половини була закладена галуззям, до половини — сіном. Тхнуло сухою прілістю й було вже тут темно хоч в око стрель. Його відвага трохи підупала, але, почувши ззаду притаєне дихання товариша, запитав грубувато:

— Хто тут є, обізвіться?

Але ніхто не відповів, то він покликав:

— Ня! Ня!..

— В отому кутку... щось було,— прошепотів Коник-стри-бунець.

Іван річуше поліз у куток, на який показував товариш. Йому здавалося, що під ногами ще ніколи отак різко та шумливо не шаруділо сіно, як оце зараз. І не встиг іще видряпатися нагору, як, похолонувши, зупинився і втупився перед собою. Холодок, дрижаки, слабість залляли його тіло — з темряви на Івана дивились людські очі. Вони наче аж світились, схожі на дві живі і югрозл иві цівки. І в ту ж мить він та Коник-стрибунець почули чоловічий голос:

— Хлопці?!

Іван уже намірився шугнути назад, але рідна мова його заспокоїла. Проте відповісти не зміг, хоча й силкувався,— щось лякливо-далеке перехопило горло.

— Хлопці?!— знову пролунав той самий голос, і зразу ж спалахнув ліхтарик, націлений уперед.

Іван побачив людину з забинтованою головою. Людина була в червоноармійській сорочці, без погонів. З очей стріляв хворобливо-сухий блиск, лице пашіло. Дві кострубачки брів — дві чорні гілочки, якісь притоптані, засмічені сіном, здивовано полетіли догори, і там, на зморшкуватому лобі, так і завмерли.

— Ви самі? — знову запитав червоноармієць. Світло ліхтарика на мить погасло, навколо Івана все почорніло, він лише почув, як переступив із ноги на ногу Коник-стрибунець. І раптом знову вдарив тугий пучок світла,

знову з'явилися очі, :і яких стріляв хворобливо-сухий блиск, і знову червоноармієць запитав:— Що ви тут робите?

— А ми йдемо,— відповів Іван і навіть зрадів, почувши свій голос.

Червоноармієць наче аж задумався, куди це вони можуть

іти.

— Вас двоє? — поспитав.

— Ага, ми з Грицюньом,— відповів Іван вже трохи сміливіше, відповів так, ніби трапилася знайома людина, котра знає Грицюня.

— Німців поблизу нема?

— Ми йшли через ліс, то не бачили.

— Тут дорога близько...

— Ми обминали дорогу.

Червоноармієць спрямував світло ліхтарика трохи вбік і намагався подивитись за Іванову спину.

— Ану ти, Грицюньо, йди сюди!

Йому відповіло мовчання. Але згодом затріщало, зашебер-хало сіно, і Коник-стрибунець почав видряпуватися вгору. Мабуть, у нього був такий здивований, такий безпорадний вигляд, що червоноармієць одразу ж усміхнувся, і гілочки брів у нього весело затремтіли, наче од вітру. Іван відчув себе певніше, а Грицюньо й не змигнув, дуже пильно дивився перед собою.

— Сідайте біля мене, хлопці,— сказав червоноармієць,— поговоримо.

Зразу ж погасив світло, і тепер вони опинилися в густій темряві. Обоє не ворушились. Грицюньо найшов Іванову руку і міцно вчепився за неї.

— Що ж ви тут робите? Куди йдете?

— А ми корів своїх хотіли знайти,— обізвався Іван.— їх од німців гнали, але не встигли — за Радавкою всі гурти розбомбили.

— Знайшли корів?.. Своїх?..

— Де там...— зітхнув Іван.

— Мене поранило,— сказав червоноармієць,— Я вже тут другий день переховуюсь. Може б, і пішов куди-небудь, але ноги не несуть. Наші вже далеко?

— Мабуть, далеко.

— А їсти у вас нічого нема?

Коник-стрибунець витяг із-за пазухи скибку хліба. Коли в темряві його пальці торкнулися твердої й гарячої долоні, то відчув, що й сам згарячів, зайнявся до самісінької маківки.

— Спасибі,— мовив червоноармієць.— А як же це ви... вдвох? Матері вас послали, чи що?

— Ні, не матері,— сказав Іван.— Вони й не знають, де ми поділися... Самі.

— Ви одчайдушні такі?

— А що ми їстимемо, коли молока не буде? — повторив, з усього видно, чиїсь слова Коник-стрибунець.

—Дядьку,— обізвався Іван,— там, у лісниковій хаті, повинна бути якась їжа, то ми пошукаємо.

— Пошукайте,— сказав червоноармієць. І голос у нього був зовсім кволий, наче він ледве переводив дух.

Хлопці мовчки позлазили вниз, мовчки вийшли надвір. У лісі не говорив жоден листочок, а лісникова хатина, здавалось, хотіла бути зовсім непомітною, присіла нижче до землі, злилася з темрявою. В осінньому повітрі відчувалась пронизлива сухість. Грицюньо почав тремтіти. Йому знову хотілося вхопитись за Іванову руку, але стримувався... Довго нишпорили по всіх кутках — і на печі, і в ковбашці, й під тапчаном, і перевернули полотно в скрині, проте, крім сушених грушок та кількох цілушок, нічого не надибали. Коли вже виходили з хати, Іван почув якесь шеберхання на сідалі. Намацав драбину, ступив на щабель — і налапав півня. Півень злякано скрикнув, але Іван схопив його за дзьоб, потім за крила.

На цей раз червоноармієць уже не запалював ліхтарика. їв сухі грушки, й було чути, як перетирає їх зубами.

— А ми півня маємо! — не втримався Грицюньо.

— Якого? — не зрозумів червоноармієць. І тоді Іван, радий, поспішаючи, сказав:

— На сідалі спав. Мабуть, кури порозбігалися чи вибив хто, а він вберігся.

— Ти бач...— мовив червоноармієць.

Іван відняв кулак, щоб дати півневі передихнути. Півень крутнув головою, напружив шию — і в горлі в нього забулькало, заклекотіло, наче хотів закричати чи проспівати щось невдоволено-погрозливе. Іван знову схопив його за дзьоб і відчув, як червоноармієць обмацує півня. Ось його пальці ковзнули по шиї, затрималися на крилах...

— Геть зовсім здичавів, мабуть,— мовив Коник-стрибунець.

Спалахнув ліхтарик — і знову чітко, вималювалось: червоноармієць дивиться на півня, якого притискує до грудей Іван, а Коник-стрибунець, підібгавши ноги, майже весь потонув у сіні, й очі в нього нашорошено-допитливі, яку переполошеної пташки. І щойно погасло світло, як півень щосили рвонувся, вдарив дужими крильми Івана по обличчю — і вже лопотів унизу, на долівці. Іван шубовснув униз — півень перескочив через поріг. Потім він побіг до тину — так, наче засліплений або ж біг із зав'язаними очима. Коли Іван підійшов скрадливо до тину, півень скочив на вориняку, потім злетів угору — і розтанув між гіллям густого дерева, тільки вогке листя посипалося вниз, на хлоп'ячі плечі...

Червоноармієць казав Коникові-стрибунцеві:

— ...Стримували-стримували, а далі — сили вже нема. Вони на танкетках, на мотоциклах — так і пруть, а нас — кількоро...

Врозтіч кинулись... Коли мене поранило — і не вчув, а це зовсім ослабнув. Ногу відняло, пече, і голова паморочиться... Що, втік півень?

— Втік,— відповів Іван, вмощуючись на сіні так, щоб не вдаритись головою об лату чи крокву.

— Ну й молодець,— мовив червоноармієць, і хлопцям здалося, що в його голосі бринить чи то сміх, чи то радість.— Він

— як солдат: бачить, що можна врятуватися, то й рятується.

Іван нічого не відповів: усе ще картав себе за те, що не зумів утримати. А Коник-стрибунець пошкодував чомусь, що в отому дуплі не виявилося ні бджіл, ні меду.

— А де ж ваше село? — поспитав червоноармієць..

— Півдня пішки пройдемо — й село,— обізвався Іван,— Ми вас до себе заберемо. То нічого, що корови нема,— якось вигодуємо. А лікуватимуть наші баби, вони вміють.

— Мед їстимете,— сказав Коник-стрибунець.— У дядька Сави там така пасіка, ого!..

— Не дійду я, хлопці...

— А ми конячину візьмемо колгоспну,— бадьоро мовив Іван,— Тепер колгоспні коні порозбігалися, то вільно можна взяти.

— Я ще недавно... їздив верхи. Був у нашій частині буланий. Його навчали парадним кроком ходити, так, як солдати ходять, а він хвицався.

— Знаєте, скільки яблук у цьому році вродило? —знову Коник-стрибунець.— Стільки, що гілля вгинається, а нападає

— землі не видно.

— Я, хлопці, люблю донешти... Є в вас такі?

— Авжеж,— радісно відповів Коник-стрибунець,— Де ж їх немає?!

— І то правда,— згодився червоноармієць. А потім замовк. І було чути, як зубами сухі груші перетирає. Чи, може, то він од болю... Обом

хлопцям стало враз холодно й незатишно. Знову обізвалося з темряви:— То ви спати йдіть у хату, а я вже тут лежатиму.

Іван повів Коника-стрибунця до того дерева, на яке злетів півень. Приглядалися, хотіли його побачити, але півень добре причаївся. Кинули кілька разів дрючком, але тільки холодне листя посипалося на їхні лиця, на руки. Дуже осудливо прислухався до того ліс, дуже гірко придивлялися до того зірки,— і вони зразу ж облишили марну справу.

Повкладалися на тапчані, вкрившись отим полотном, яке і іадибали в скрині. Хоча й наморилися за день, але сон у чужій хаті одцурався їх. І то одному, то другому здавалося, що хтось стогне у темряві, що хтось зубами скрегоче, ніби перетирає сушені грушки. Іван напружував слух — і розумів, що то вчувається, а Коник-стрибунець стискував кулаки, йому хотілося зразу ж бігти в повітку. Щоб якось підбадьорити себе, взялися розповідати один одному про те, що бачили вдень, а особливо про ті брудно-зелені військові грузовики, що сунули через поле; про скаліченого коня, який лежав біля лугової кринички й не міг дотягнутися до води, то вони напоїли його з картузів; про розпряжений віз без одного колеса, що причаївся між соняшниками, а на возі лежали мішки з борошном, що біліло з дірок, як сніг...

Морозно-рожеві озера світанку розіллялися над обрієм, коли вони вийшли надвір. Святково настроєні, урочисті дуби наблизились до самісінької лісникової хатини. Розумно й по-жіночому весело мовчали дві берези віддалік, неквапно вийшовши з ялинника й зупинившись. А грудка золотисто-багряного вогню — їхній нічний півень — походжав подвір'ям. Гребінь у нього сяяв перестиглим воском калини, а підгорля просвічувалося од сонячного проміння. Півень позирнув молодцювато на дітей, що вийшли з хати, й настовбурчив хвіст. Іван, уздрівши його, зрадів, наче зустрівся з рідним. А Коник-стрибунець бокаса-бокаса, наче й не мав нічого на меті, почав підкрадатися до півня. На диво, той зовсім не боявся. Він стежив за Коником-стрибунцем спокійно, з відчуттям своєї гідності, а коли хлопець простягнув руку, то не кинувся тікати, а тільки здивовано напружився весь, і його іскриста червона борода обурено

затремтіла. Коник-стрибунець притискував півня обома руками до грудей, наче зловив справжню жар-птицю, і його закандзюблений носик, здавалося, задерся ще вище.

— На груші ночував,— мовив Іван і подивився на чорно-золоту грушу, яка вночі обтрушувала на нього вогке листя.

— А він зовсім не дикий,— дуже голосно, надміру щасливо обізвався Грицюньо.— Пішов до рук!..

Півень позирав на них круглими очима й подеколи побликував то на хату, то на ліс, то на небо.

— Ходімо, покажемо його,— мовив Іван. Погладив півня по шиї і відчув, як під долонею дрібно-дрібно затремтіло.

В поиітці пахло холодком. Тільки ступили через поріг, як невелика сіра пташка з хуркотом вирвалася їм назустріч, а по тому в повітці запала глибока тиша. Мовчала долівка, не озивалися стіни, а сіно, здавалося, ще й не прокидалось.

— Дядьку! — весело закричав Коник-стрибунець.— А ми півня піймали!

І тому, що ніхто не відповів, Коник-стрибунець ще голосніше й ще веселіше гукнув:

— Чуєте чи не чуєте? Дядьку! Ми півня зловили!

Тим часом Іван поліз угору. Сіно під ним шеберхало так, ніби, нарешті, проснулася й заговорила вся повітка. Червоноармієць лежав горизнак В одній руці тримав ліхтарик, а другу поклав на груди, наче прислухався до серця. Іван усміхнувся, думаючи, що червоноармієць спить, і легенько поторсав його за плече. В наступну мить голова в

пілотці повернулася вбік, і хлопець побачив, як розплющується праве око. Розкривалося повільно, спершу показуючи мертвий сухий блиск зіниці, потім поступово появлялась глуха, кара невидющість усього ока. Іван заціпенів, щось у душі обірвалося, щось переповнило її сліпим гнітом, — і хлопець невідривно дивився в те холодно-допитливе око, не в силі змигнути, не в силі одвести погляд. Потім, не тямлячись, почав повільно спускатися вниз, а руки й ноги не слухались, а все тіло задерев'яніло, стало неслухняне та неповоротке, як язик у роті...

Вони йшли потолоченими житами. Колоски посхиляли свої голови до самісінької землі, й тільки деякі здіймалися догори на струнких, неполаманих стеблах Обсипалось перестояне зерно. Однією рукою Коник-стрибунець притискував півня до грудей, а з долоні другої пробував його годувати. Півень клював налущене жито, але воно порско розліталося з-під його дзьоба. Коник-стрибунець весело сміявся. Од лісникової хати йшли мовчки, і лише коли видобулися з-поміж дерев у поле, Іван, нарешті, сказав, що на сіні уже нікого не було. Мабуть, червоноармієць уночі, коли вони спали, зібрався й пішов звідти. Кажучи це, Іван одвертався, був дуже похмурий, а губи в нього посіріли, наче попелом присипані. Коник-стрибунець, на противагу йому, не дуже переживав цю подію. Чомусь був певен, що хоч де б той червоноармієць блукав, але неодмінно приб'ється до їхнього села. А там уже покуштує меду в дядька Сави, попробує їхніх яблук Підлікується там; рани загоїти — це їхні баби вміють,— хоча б ота шептуха, що над яром сидить, що всілякі трави збирає і влітку, і восени, сушить їх, змішує, настої всякі варить... Е-е, що там казати, з ними б не пропав, з ними б швидко оклигав.

— Авжеж,— згоджувався Іван і одвертався.

— А якби води отієї попив, що всі беруть із криниці в Коломійчуків?! — не вгавав Коник-стрибунець.

— Еге...

— Про оту грязь чув, що тітка Лебедиха до ніг собі прикладає, коли крутить?

— Чув...— одказував Іван та й одвертався. Щось заважало говорити й душило в грудях. Зараз, поруч із Грицюньом, він здавався собі дуже дорослим, майже старим, і йти було важко, наче на плечах ніс прожиті роки і їхні злигодні. Й чим далі вони йшли, тим більше йому хотілося вірити у свою брехню, вірити в те, що червоноармійця на сіні не виявилося, що той, відчувши полегшення, тайкома подався геть. З кожним кроком хотілось вірити в це так само чисто, як вірив Коник-стрибунець, хотілося дивитись навколо незатьмареними очима, хотілося приглядатись до кожного кущика так, ніби за ним сидить і очікує на них червоноармієць, котрий недавно розповідав про отого коня, якого вчили ходити по-парадному.

— І коріння татарського зілля помагає, і полин, і липовий цвіт,— провадив далі Коник-стрибунець.

Півень рішуче клював із його долоні, й Грицюньо стулив її вузеньким ківшиком, щоб не виприскувало зерно.